

NIKODÉM V JANOVĚ EVANGELIU

PETR MAREČEK

In the Gospel of John, in addition to Jesus, the protagonist and main character of the gospel narrative, there are many minor characters. Of these lesser characters, the crucial role undoubtedly belongs to Jesus' disciples. Having said that, however, there are a number of characters, who play an important role in the narrative, but who are not found in any other gospel. One such character is Nicodemus who appears three times (John 3:1–21; 7:45–52; 19:38–42). In recent decades, the figure of Nicodemus has received significant scholarly attention. Exegetes have, however, come to very different conclusions about the role and meaning of Nicodemus in the Gospel of John. For some, Nicodemus is an example of a man of insufficient faith who still does not understand Jesus, and whose act at the burial of Jesus is an expression of the misunderstanding of the meaning of Jesus' death. Others claim that Nicodemus is deliberately introduced in the Gospel of John as an ambiguous character, because the gospel provides both positive and negative signals about him. Ultimately, many are convinced that in the figure of Nicodemus one sees an example of evolution from immature to full faith. This article, adopting this last-mentioned approach, on the basis of the examination of the various texts in the Gospel of John where Nicodemus appears, points to Nicodemus as an example of a believer, whose faith gradually emerges from shadows of ambiguity to become mature and be manifested publicly.

Key words: Biblical exegesis; The Gospel of John; Nicodemus; Jesus Christ; discipleship.

Vedle Ježíše, který je hlavní postavou všech čtyř kanonických evangelií, v nich vystupuje celá řada dalších rozličných postav. Osoba Ježíše nezakouší modifikace během evangelního vyprávění, zatímco u osob, které jsou zmíněny v souvislosti s ním, je možné vidět změny. U těchto postav, které zastávají pouze vedlejší roli, lze postřehnout změny pohledu, poznání a postoje vůči ústřední postavě evangelního vyprávění, kterou je Ježíš Kristus.

Pro Janovo evangelium je příznačné, že se v něm vedle Ježíše, ústřední osoby evangelního vyprávění, objevuje velké množství vedlejších postav, z nichž stěžejní role náleží nepochybně Ježíšovým učedníkům.¹ U těchto postav si lze všimnout, že je u nich obvykle vyzdvížen nějaký osobitý rys: Tomáš pochybuje (Jan 20,24–25); Petr je impulzivní (Jan 13,6–9.36–38; 18,10–11; 21,7.11); učedník, kterého Ježíš miloval, má zvláštní vnímavost (Jan 20,8; 21,7). Janovo evangelium též věnuje široký prostor osobám, které v žádném jiném evangeliu nenalezneme a které zastávají důležitou roli v evangelním vyprávění. Těmito osobami jsou především Natanael (Jan 1,45–51; 21,2), Nikodém (Jan 3,1–21), Samařanka (Jan 4,1–42) ochrnulý u rybníka Bethzatha (Jan 5,1–9) a slepý od narození (Jan 9,1–42). U těchto postav můžeme pozorovat, že se zpravid-

¹ Problematikou postav v Janově evangeliu se zabývají některé odborné studie, např. KRAFFT, E.: *Die Personen in Johannesevangelium*. Evangelische Theologie 16, 1956, s. 18–32; VIGNOLO, R.: *Personaggi del Quarto Vangelo. Figure della fede in San Giovanni*. Milano 1994; DSCHULNIGG, P.: *Jesus begegnen. Personen und ihre Bedeutung im Johannesevangelium*. Münster 2000; MARCHADOUR, A.: *I personaggi del Vangelo di Giovanni. Specchio per una cristologia narrativa*, Bologna 2007; SKINNER, C. W. (ed.): *Characters and Characterization in the Gospel of John*. London – New York 2013.

la vzájemně neznají (např. Nikodém se Samařankou) a že jejich spojení, které je vytvořeno v evangelním vyprávění, slouží k lepšímu pochopení Ježíše Krista pro čtenáře evangelia.

K významným vedlejšími postavám Janova evangelia zaručeně přísluší Nikodém. Tato osoba je v Novém zákoně zmíněna pouze v Janově evangeliu (Jan 3,1.4.9; 7,50; 19,39). Setkáváme se s ním ve třech scénách (všechny jsou spjaty s Jeruzalémem), v nichž pokaždé je Nikodém jediná osobou. Poprvé je Nikodém uveden ve 3. kapitole, kde je představen, jak v noci přichází za Ježíšem a vede s ním rozhovor (Jan 3,1–21). Podruhé vystupuje v Jan 7,45–52, kde se objevuje v okruhu velekněží a farizeů. Naposledy je Nikodém v Janově evangeliu zmíněn v souvislosti s Ježíšovým pohřbem, jenž zabezpečuje společně s Josefem z Arimatie (Jan 19,38–42).²

V posledních desetiletích se postava Nikodéma stala předmětem zájmu mnoha novozákonních badatelů. Exegeté však dospěli k velmi odlišným závěrům ohledně role a významu Nikodéma v Janově evangeliu. Pro některé je Nikodém příkladem člověka s nedostatečnou vírou, který stále nechápe Ježíše a jeho jednání při Ježíšově pohřbu je výrazem neporozumění významu Ježíšovy smrti.³ Jiní badatelé tvrdí, že Nikodém je záměrně představen v Janově evangeliu jako nejednoznačná postava.⁴ Nakonec je pak zastáván názor, že v postavě Nikodéma je možné vidět vývoj od nezralé víry k víře plné.⁵ Tento příspěvek, který upřednostňuje poslední způsob interpretace, si klade za cíl na základě zkoumání textů v Janově evangeliu, kde Nikodém vystupuje (Jan 3,1–21; 7,45–57; 19,38–42), poukázat na jeho význam jako příkladného věřícího, jehož víra postupně vystupuje ze stínů nejednoznačnosti, stává se zralou a projevuje se veřejně.

1. Nikodém v rozhovoru s Ježíšem (Jan 3,1–21)

První zmínku o Nikodémovi nalezneme v Janově evangeliu ve verši Jan 3,1, kterým začíná nová scéna evangelního vyprávění. Tato scéna končí ve verši Jan 3,21, jenž tvoří závěr Ježíšových

² Pokud jde o dějiny působení/účinků, viz apokryfní literatura: Nikodémovo evangelium (DUS, J. A. – POKORNÝ, P. (eds.): *Novozákonní apokryfy I. Neznámá evangelia*. Praha 2001, s. 318–351). Dále pak zmínku o Nikodémovi nalezneme v *Epistula Luciani* z roku 415 po Kr. (PL 41,809–810). Nakonec je vhodné zmínit, že v roce 1952 polský spisovatel a publicista Jan Dobraczyński (1910–1994) sepsal román, který vypráví o konverzi farizeje Nikodéma, jenž přijme Ježíšovo učení, změní celý dosavadní život a vydá se do světa hlásat evangelium. Tento román zahrnuje dvacet pět dopisů, které píše učený farizeus Nikodém svému učiteli Justovi, velmi moudrému rabínu, jenž „zná tajemství země i nebe“. V těchto dopisech jsou ve formě apokryfů vyobrazeny události v Palestině od Ježíšova křtu v Jordánu až po událost nanebevstoupení. DOBRACZYŃSKI, J.: *Listy Nikodémovy*, Praha 1969.

³ Srov. např. DE JONGE, M.: *Nicodemus and Jesus. Some Observations on Misunderstanding and Understanding in the Fourth Gospel*. Bulletin of the John Rylands University Library 53, 1971, s. 337–359; CULPEPPER, R. A.: *Anatomy of the Fourth Gospel. A Study in Literary Design*. Philadelphia 1983, s. 136; SYLVA, D. B.: *Nicodemus and His Spices (John 19,39)*. New Testament Studies 34, 1988, s. 148–151. NEYREY, J. H.: *The Gospel of John*. Cambridge 2007, s. 77: „Nicodemus knows little when he arrives and has learned nothing when he leaves.“

⁴ Srov. např. MEEKS, W. A.: *The Man from Heaven in Johannine Sectarianism*. Journal of Biblical Literature 91, 1972, s. 44–72; BASSLER, J. M.: *Mixed Signals. Nicodemus in the Fourth Gospel*. Journal of Biblical Literature 108, 1989, s. 635–646; SEVRIN, J.-M.: *The Nicodemus Enigma. The Characterization and Function of an Ambiguous Actor of the Fourth Gospel*. In: Bieringer, R. – Pollefeyt, D. – Vandecasteele-Vanneuville, F. (eds.): *Anti-Judaism and the Fourth Gospel*. Louisville, Ky. 2001, s. 357–369 zejména s. 368–369; RENZ, G.: *Nicodemus. An Ambiguous Disciple? A Narrative Sensitive Investigation*. In: Lierman, J. (ed.): *Challenging Perspectives on the Gospel of John*. Tübingen 2006, s. 255–282; HAKOLA, R.: *The Burden of Ambiguity. Nicodemus and the Social Identity of the Johannine Christians*. New Testament Studies 55, 2009, s. 438–455.

⁵ Srov. AUWERS, J.-M.: *La nuit de Nicodème (Jean 3, 2; 19, 39) ou l'ombre du langage*. Revue biblique 97, 1990, s. 481–503; VIGNOLO, R.: *Personaggi del Quarto Vangelo. Figure della fede in San Giovanni*. Milano 1994, s. 100–128; MOLONEY, F. J.: *Glory not Dishonor. Reading John 13–21*. Minneapolis, MN 1998, s. 149; DSCHULNIGG, P.: *Jesus begegnet. Personen und ihre Bedeutung im Johannesevangelium*. Münster 2000, s. 106–121.

slov. Veršem Jan 3,22 je uvedena nová textová jednotka, což je patrné ze změny jak místa dění, tak Ježíšovy činnosti.⁶ Epizoda setkání Nikodéma s Ježíšem zahajuje řadu tří příběhů setkání s Ježíšem – Zjevitelem, ve kterých vystupují tři rozličné postavy: Nikodém – farizej: představitel pravověrného (ortodoxního) židovství (Jan 3,1–21), Samařanka – sektářka: představitelka bludařského (heterodoxního) židovství (Jan 4,1–42), královský úředník – příslušník strany herodiánské dynastie nebo pohan (Jan 4,46–54). Každé setkání má sice svůj osobitý svéráz, avšak blízkost těchto tří scén je dána jak Ježíšovým vyučováním, tak nečekaným závěrem každého z těchto setkání. Tato tři setkání jsou uspořádána v podobě crescenda, kde je stále více kladen důraz na víru, která má základ v Ježíšově slově.

Textovou jednotu o setkání Nikodéma s Ježíšem (Jan 3,1–21) je možné na základě průběhu rozhovoru při jejich setkání rozdělit do tří částí. Nikodém klade Ježíšovi třikrát otázku⁷ a on mu třikrát poskytuje odpověď: Jan 3,1–3; 3,4–8; 3,9–21.⁸ Na začátku Ježíšovy odpovědi se pokaždé objevuje formulace ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι „amen, amen pravím ti“ (Jan 3,3.5.11), která dodává Ježíšovým slovům slavnostní charakter a zdůrazňuje jejich význam.⁹ Jako uvozující vyjádření k přímé řeči je dvakrát použita formulace ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ „Ježíš odpověděl a řekl mu“ (Jan 3,3.11) a jednou vyjádření ἀπεκρίθη Ἰησοῦς „Ježíš odpověděl“ (Jan 3,5). Tyto tři části, které jsou pečlivě stylizovány a dovedně začleněny do jazyka autora čtvrtého evangelia,¹⁰ vytváří z hlediska literárního druhu poučný rozhovor,¹¹ ve kterém jsou učitelé kladeny otázky, a on na ně odpovídá. Tento poučný rozhovor se vyznačuje významnými charakteristikami. V prvé řadě si lze všimnout, že Nikodém nezahajuje rozhovor v Jan 3,2 vlastní otázkou, nýbrž projevem úcty. Kromě toho můžeme pozorovat, že je zdůrazněno jeho neporozumění (Jan 3,4) a nepochopení (Jan 3,9). Učitel Izraele (Jan 3,10) selhává před Učitelem Ježíšem nebo snad lépe před Zjevitelem¹² Ježíšem. Ježíšovy odpovědi jsou stále obsáhlejší. Třetí odpověď, která zahrnuje verše Jan 3,10–21, je utvořena zcela jako Ježíšův monolog (řeč zjevení). Nikodém, jenž je naposled jmenován v Jan 3,9 a jenž je v Jan 3,10 Ježíšovým slovem degradován, náhle opouští scénu. Setkání Nikodéma s Ježíšem v Jan 3,1–21 se tak jeví jako neukončené, jelikož nám není

⁶ Např. THYEN, H.: *Das Johannesevangelium*. Tübingen 2005, s. 181–182 vymezuje textovou jednotu odlišně Jan 2,23–3,21. Srov. též ZUMSTEIN, J.: *L'évangile selon saint Jean (1–12)*. Genève 2014, s. 108.

⁷ Třikrát je explicitně uvedeno Nikodémovo jméno: Jan 3,1.4.9.

⁸ Pokud jde o toto členění na tři části, viz BECKER, J.: *Das Evangelium nach Johannes, Kapitel 1–10*. Gütersloh 1979, s. 132; srov. BROWN, R. E.: *The Gospel according to John I–XII*. New York 1966, s. 136–137; GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 26. MARCHADOUR, A.: *I personaggi del Vangelo di Giovanni. Specchio per una cristologia narrativa*. Bologna 2007, s. 63 rozděluje text na dvě části: první část s dvěma postavami, Ježíš a Nikodém, utvořena ve formě dialogu s použitím zájmen „já“ – „ty“ (Jan 3,1–10), druhá část bez Nikodéma (Jan 3,11–21) ve formě plurálu s použitím zájmen „my“ – „vy“. THEOBALD, M.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 1–12*. Regensburg 2009, s. 242–278 člení text na dvě části: Nikodémův rozhovor (Jan 3,1–15); apologie Boha: janovský poučný úryvek (Jan 3,16–21).

⁹ Slavnostní úvodní formulí ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι / ἔγωγε „amen, amen pravím ti / vám“ nalezneme v Novém zákoně pouze v Janově evangeliu, a to 25krát (Jan 1,51; 3,3.5.11; 5,19, 24.25; 6,26.32.47.53; 8,34.51.58; 10,1.7; 12,24; 13,16.20.21.38; 14,12; 16,20.23; 21,18). Tato formule slouží ke zdůraznění slov, která po ní následují. Zvláštní použití „amen“ k vyjádření ujistění bylo Ježíšovou zvláštností, avšak pro Janovo evangelium je typické zdvojení, které se vyskytuje též v kumránských textech (1QS 1,20; 2,10.18) a které pochází z liturgického použití. Srov. SCHLIER, H.: ἀμὴν. In: Kittel, G. – Friedrich, G. (eds.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, I. Stuttgart – Berlin – Köln 1933, s. 339–342, zejména s. 341; SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. I. Freiburg – Basel – Wien 1986, s. 318.

¹⁰ Srov. dále COLLINS, R. F.: *Jesus' Conversation with Nicodemus*. Bible Today 93, 1977, s. 1411–1413 (celý článek s. 1409–1419).

¹¹ BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, s. 93; BECKER, J.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 1–10*. Gütersloh 1979, s. 132.

¹² Srov. BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, s. 95; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 73.

sdělena žádná jeho reakce na Ježíšovu řeč a rovněž není uveden žádný komentář evangelisty. Mlčení Nikodéma nejen dosvědčuje, že on neví, co by dále řekl, ale především dává najevo, že už není možné nic říkat a že je třeba věřit nebo nevěřit.¹³ Následující dvě setkání s Ježíšem poskytují objasnění (zejména to poslední) Nikodémovy cesty víry. V rozhovoru Nikodéma s Ježíšem, který je ohraničen inkluzí s motivem protikladu noc/světlo (Jan 3,2.21),¹⁴ vychází najevo svrchovanost Zjevitel Ježíše. Umístění rozhovoru, tematika a její širší zdůrazňují význam scény v Janově evangeliu.¹⁵ Tento poučný rozhovor, jako je tomu v celém Janově evangeliu, zrcadlí ostrý střet mezi církví a židovstvím.¹⁶

Skrze verše Jan 2,23–25, které tvoří narativní přechod mezi událostí očištění chrámu (Jan 2,13–22) a setkáním Nikodéma s Ježíšem (Jan 3,1–21), je Nikodém umístěn na pozadí těch mnohých nadšených židů, kteří důvěřivě pozorovali znamení, která Ježíš konal během prvních velikonočních svátků v Jeruzalémě.¹⁷ Víra, která se zakládá pouze na znameních, se však stává předmětem výtky v Jan 4,48. Vůči takovému typu věřících si Ježíš uchovává odstup, jelikož sám věděl, co je v nitru každého člověka (Jan 2,25). Tuto schopnost poznání má Ježíš rovněž v případě Nikodéma, významného farizeje, velkého obdivovatele jeho znamení, který ho navštěvuje v noci.

Úvodní verš Jan 3,1 představuje Nikodéma pomocí tří charakteristik. Jedná se o člověka, který náleží k farizejskému hnutí, je sděleno jeho vlastní jméno a je představen jako ἄρχων „předák, přední muž“ židů. Nikodém je v první řadě farizej (Jan 3,1).¹⁸ Farizeové byli poprvé zmíněni v Jan 1,24 jako ti, kteří byli vysláni vyšetřovací komisí z Jeruzaléma, aby se dotazovali Jana Křtitele na jeho činnost. V Janově evangeliu jsou farizeové představeni v negativním světle. Společně s velekněžími usilují o Ježíšovo zatčení (Jan 7,32; 11,46.47.57), staví se mu na odpor v roli opozice (Jan 7,45.47.48; 12,42), pokouší ho (Jan 8,3), obviňují ho z falešného svědectví (Jan 8,13), odporují jeho terapeutické činnosti vůči slepému od narození (Jan 9,13.15.16.40), jsou jeho kritici (Jan 12,19) a patří mezi strůjce jeho zatčení (Jan 18,3). Farizeové ve čtvrtém evangeliu nejsou obvykle běžnými farizeji, avšak se jedná o malou skupinu bohatých aristokratických farizeů, kteří patřili k vládnoucí elitě. Jelikož tvořili identifikovatelnou stranu, která byla odlišná od velekněží, evangelista Jan může odkazovat na vládnoucí skupinu jako na „velekněze a farizeje“ (Jan 7,32.45; 11,47.57; 18,3) a ignoruje tak další členy laické aristokracie.

Nikodém je jediným farizejem v Janově evangeliu, který je uveden jménem, a kromě toho je jedním z mála židovských vůdčích představitelů, který je identifikován jménem.¹⁹ Řecké jméno Νικόδημος, které je použito celkem 5krát v Janově evangeliu (Jan 3,1.4.9; 7,50; 19,39) znamená „Vítěz nad lidem; Vítězný lid“.²⁰ Toto docela běžné řecké jméno, které bylo přejato a převedeno do hebrejštiny/aramejštiny jako נַכְדִּימון „Nakdimon“, nalezneme též v rané židovské literatuře. O jednom Nikodémovi, který byl delegátem Aristobula u Pompeia, se zmiňuje Josephus Flavius (*Ant.* 14,37; v *Bell.* 2,451 uvádí jednoho člověka, který má jméno Gurion, syn Nikodémův).

¹³ GAETA, G.: *Il dialogo con Nicodemo. Per l'interpretazione del capitolo terzo dell'evangelo di Giovanni*. Brescia 1974, s. 147.

¹⁴ „Nikodém přišel k Ježíšovi v noci.“ (Jan 3,2); „Kdo jedná podle pravdy, jde ke světlu.“ (Jan 3,21).

¹⁵ Srov. BECKER, J.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 1–10*. Gütersloh 1979, s. 129; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 68.

¹⁶ BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*. London 1996, s. 202.

¹⁷ SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 67: „Aus der anonymen Menge tritt nun eine prominente Gestalt heraus, die vom Evangelisten in Großaufnahme dargestellt wird.“

¹⁸ Formule přináležení ἐκ τῶν Φαρισαίων „z farizeů“ je typická pro Janovo evangelium (srov. Jan 1,24; 3,1; 7,48; 9,16.40; 18,3).

¹⁹ Jedinými dalšími židovskými vůdčími představiteli, jejichž jméno je sděleno, jsou velekněží Annáš (Jan 18,13.24) a Kaifáš (Jan 11,49; 18,13.14.24.28).

²⁰ HELLER, J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003, s. 530.

Rabínská tradice (*Taan* 19a.20a) zná člověka jménem Nakdimon ben Gurion z doby krátce před zničením jeruzalémského chrámu, který byl považován za jednoho z nejbohatších lidí v Jeruzalémě (srov. Git 56a).²¹ Pokusy ztotožňovat Nikodéma s osobou Nakdimon ben Gurion (rovněž: Buni) popř. Nakkai (nebo příslušníkem této rodiny) z talmudických textů²² však zůstávají nejisté.

Nikodém náleží k židovské vládní elitě, pro kterou evangelista Jan volí označení οἱ ἄρχοντες „přední muži“ (Jan 3,1; 7,26.48; 12,42).²³ Používá pravděpodobně tento termín stejným způsobem jako Josephus Flavius, který „přední muže“ odlišuje od rady (*Ant.* 20,11: βουλή; *Bell.* 2,405: βουλευται), i když do ní též patřili. Mezi „přední muže“ náleželi velebnější a přední občané, které Josephus obvykle nazývá jako „mocné muže“ (οἱ δυνατοί: *Bell.* 2,199.274.287; οἱ γνώριμοι: *Bell.* 2,240). Jakou skupinu formálně vytvářeli, nejsme schopni stanovit, avšak je jasné, že byli účinným židovským vládním orgánem, který jednal buď v rámci velerady, nebo bez ní (srov. Jan 11,47). Zdá se, že Nikodém tedy patřil k malému počtu aristokratických rodin, které společně s velebnějšími tvořili vládnoucí skupinu a že pravděpodobně byl členem velerady (srov. Jan 7,26.48; 12,42),²⁴ která byla nejvyšším domorodým vládním orgánem v Judsku.²⁵ Skutečnost, že Nikodém náleží k náboženskému hnutí farizeů a vůdčím představitelům židovství, způsobuje, že v rámci Janova evangelia se již předem nachází v nepříznivém světle, protože právě tyto skupiny stále zřetelněji vystupují jako Ježíšovi protivníci, kteří mu ukládají o život. V Jan 3,10 je pak ještě zmíněno, že Nikodém je učitel Zákona (Jan 3,10; srov. 7,51). Všichni z aristokratické skupiny farizeů nebyli učitelé Zákona, avšak Gamaliel (Sk 5,34; 22,3) a jeho syn Simeon (Josephus, *Bell.* 4,159; *Vita* 190–196.216.309) k nim náleželi.²⁶ Nakonec pak na základě údaje o velkém množství směsi myrhy a aloe v Jan 19,39, lze předpokládat, že Nikodém byl zámožným člověkem.

Třebaže Nikodém patří do světa těch, kteří se odmítavě staví k Ježíšovi, jeho činnost „přijít k Ježíšovi“ (Jan 3,2) dává najevo jeho touhu vyjít z tohoto židovského prostředí. Sloveso ἔρχομαι „přijít“ ve spojení s předložkou πρὸς „k“ (pohyb k místu) popisuje akt přiblížení se učedníků, kteří chtějí Ježíše následovat (Jan 3,20; 5,40; 6,35.37.44–45; 7,37), jako je tomu v případě Nataela (Jan 1,47). Skutečnost, že se jedná o přiblížení se nejen fyzické, ale i duchovní, vychází najevo z Ježíšových slov: „Já jsem chléb života! Kdo přichází ke mně, nebude nikdy hladovět, a kdo věří ve mne, nebude nikdy žíznit.“ (Jan 6,35). Slovesa „přijít k“ a „věřit“ vytváří paralelismus a dávají tak najevo, že přijít k Ježíšovi znamená zahájit pohyb, který odpovídá dynamice přilnutí víry. Z tohoto důvodu Ježíš prohlašuje: „Nikdo nemůže přijít ke mně, není-li mu to dáno od Otce“ (Jan 6,65). Nikodémův příchod k Ježíšovi jej tedy zařazuje mezi ty, kteří jsou příznivě nakloněni k Ježíšovi a kteří s ním sympatizují.

²¹ STRACK, H. L. – BILLERBECK, P.: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, II. München 1924, s. 412–419.

²² Takto BAUCKHAM, R.: *Nicodemus and the Gurion Family*. The Journal of Theological Studies 47, 1996, s. 1–37.

²³ Vyjádření ἄρχων τῶν Ἰουδαίων bývá rozličným způsobem překládáno: „člen židovské velerady“ (ČLP); „člen židovské rady“ (ČEP); „přední muž mezi židy“ (KMS); „židovský hodnostář“ (Bible 21; NKB).

²⁴ Srov. BROWN, R. E.: *The Gospel according to John I–XII*. New York 1966, s. 130; BLANK, J.: *Das Evangelium nach Johannes*, Teil 1a. Düsseldorf 1981, s. 223; PAULIEN, J.: „Nicodemus“ In: Freedman, D. N. (ed.): *Anchor Bible Dictionary*, IV. New York 1992, s. 1105 (celé heslo s. 1105–1106); DSCHULNIGG, P.: *Jesus begegnen. Personen und ihre Bedeutung im Johannesevangelium*. Münster 2000, s. 108; ZUMSTEIN, J.: *L'évangile selon saint Jean (1–12)*. Genève 2014, s. 113; BEUTLER, J.: *Das Johannesevangelium. Kommentar*. Freiburg 2016, s. 135.

²⁵ Veleradu, která se skládala z kněžské („velebnější“) a laické („starší“) aristokracie se saducejským zaměřením a ze „zákoníků“, intelektuální elity („zákoníků“) s farizejským nebo saducejským zaměřením, tvořilo 71 členů včetně předsedajícího velebného.

²⁶ Rabínské tradice o nich jsou shromážděny v publikaci NEUSNER, J.: *Rabbinic Traditions About the Pharisees Before 70, Part I: The Masters*. Leiden 1971, s. 341–388.

Setkání Nikodéma s Ježíšem je kontextem zasazeno do období velikonočních svátků (Jan 2,13,23) a nastává v noci (Jan 3,2). Jedná se tedy o nějakou noc v době velikonočních svátků²⁷ – nemusela to však být přímo noc Paschy, jelikož evangelní text poskytuje pouze všeobecný časový údaj. Skutečnost, že Nikodém přichází za Ježíšem v noci, vede k různým interpretacím. Přichází Nikodém za Ježíšem v noci, aby s ním mohl vést nerušený rozhovor?²⁸ Je třeba chápat setkání v noci jako výraz Nikodémovy netrpělivosti?²⁹ Nastává setkání v noci, protože může evokovat tajemství?³⁰ Přijatelnějším vysvětlením se zdá Nikodémova bázlivost.³¹ Noc je časem, který dovoluje tomu, kdo má strach, se skrýt. Nikodém přichází v noci, aby se nekompromitoval před vlastní společenskou vrstvou.³² V Jan 12,42 se hovoří o tom, že v Ježíše uvěřilo i mnoho z předních mužů a že kvůli farizeům se k tomu veřejně nepřiznávali, aby nebyli vyloučeni ze synagogy. Nikodém mohl náležet mezi tyto přední muže, kterým chyběla tato odvaha a kterým „byla milejší sláva lidská než sláva Boží“ (Jan 12,43). Nakonec pak noc byla rovněž časem studia Zákona a rabíni dlouho do noci vedli diskuse.³³ „V noci si připomínám tvé jméno, Hospodine, tvého Zákona se držím“ (Žal 119,55). V Žl 1,2 je blahoslavený muž, který si oblíbil Hospodinův zákon a který nad ním rozjímá ve dne i v noci. Tato interpretace je sice kompatibilní vzhledem ke kulturnímu pozadí, avšak se jeví příliš všeobecná vzhledem k výpovědi v Jan 3,2. Na základě symbolismu Janova evangelia³⁴ je možné klást motiv noci do souvislosti s vnitřním stavem Nikodéma, který se nachází ještě ve stavu temnoty, vzdálen od christologické víry. Ve stínu noci se skrývá nepřiměřenost Nikodémovy víry. On přichází z temnoty ke světlu, kterým je Ježíš (srov. Jan 3,21).³⁵

Nikodém zahajuje svůj rozhovor s Ježíšem pomocí uctivého oslovení ραββί „rabbi/mistře“³⁶ a označuje Ježíše jako učitele, který přišel od Boha, jelikož jeho zázračné činy jej prokazují jako potvrzeného od Boha. Tento jeho kladný postoj vůči Ježíšovi stojí v příkrém protikladu vůči chování těch židů, kteří krátce předtím v chrámu od Ježíše žádali, aby objasnil oprávněnost svého jednání (Jan 2,18). Pokud jde o Nikodéma a rovněž židy v Jan 2,23, jejichž jménem, jak se zdá, mluví, ti nepožadují, aby Ježíš prokázal svoji autoritu, jelikož je zcela zřetelná. Nikodém je tedy představen jako mluvčí „věřících“ v Jan 2,23.³⁷ Nikodém se domnívá, že je schopen interpretovat osobu Ježíše v rámci obecnějšího předběžného porozumění, které je mu důvěrně známé. Toto chápání není sice zcela špatné, ale je v každém případě nedostatečné. Tím, že Nikodém uznává Ježíše jako „učitele, který přišel od Boha“, jej hodnotí pomocí starozákonního schématu

²⁷ AUWERS, J.-M.: *La nuit de Nicodème (Jean 3, 2; 19, 39) ou l'ombre du langage*. Revue biblique 97, 1990, s. 486.

²⁸ Srov. BEASLEY-MURRAY, G. R.: *John*. Nashville 1999, s. 47.

²⁹ Srov. SCHWANK, B.: *Evangelium nach Johannes. Praktischer Kommentar*. St. Ottilien 2007, s. 101.

³⁰ BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, s. 94, pozn. 4.

³¹ THYEN, H.: *Das Johannesevangelium*. Tübingen 2005, s. 185; THEOBALD, M.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 1–12*. Regensburg 2009, s. 246.

³² Motiv „strachu před židy“ se sice objevuje výslovně teprve v Jan 7,13 (srov. dále Jan 9,22; 19,38; 20,19), avšak při posledním vystoupení Nikodéma v Jan 19,38–39 jej však evangelista znovu používá (v Jan 19,38 je Josef z Arimatie představen jako Ježíšův učedník, který je však ze strachu před židy jen tajným) a spojuje ho se vzpomínkou na scénu v Jan 3, u které výslovně zdůrazňuje, že nastává v noci.

³³ STRACK, H. L. – BILLERBECK, P.: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, II. München 1924, s. 419–420.

³⁴ Tma a noc symbolizují říši zla, lži a nevědomosti (srov. Jan 9,4; 11,10). V Jan 13,30 Jidáš opouští světlo a odchází do noci, která symbolizuje moc temnoty (srov. Lk 22,53).

³⁵ SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. I. Freiburg – Basel – Wien 1986, s. 380.

³⁶ Titul ραββί, který se vyskytuje celkem 8krát v Janově evangeliu, je běžné oslovení žáka (vůči Janu Křtiteli v Jan 3,26; vůči Ježíšovi v Jan 4,31; 9,2; 11,8).

³⁷ SCHENKE, L.: *Johannes Kommentar*. Düsseldorf 1998, s. 64; THYEN, H.: *Das Johannesevangelium*. Tübingen 2005, s. 187; THEOBALD, M.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 1–12*. Regensburg 2009, s. 247.

o prorocké misijní činnosti:³⁸ Jestliže může činit ta znamení, která koná, je zcela jasné, že „Bůh je s ním“ (Ex 3,12: Mojžíš; Jer 1,1: Jeremiáš).³⁹

Ježíšova odpověď v Jan 3,3 na Nikodémova slova uznání je překvapivá. Působí jako odmítnutí upřímně hledajícího, který uznává Ježíšovu autoritu od Boha. Ježíš staví podmínku narození se znova ke schopnosti spatřit Boží království. Výraz *ἄνωθεν*, který je víceznačný, může znamenat „shůry, od začátku, znovu, opět“.⁴⁰ V kontextu Janova evangelia je třeba primárně tento výraz chápat ve významu „shůry“. Odkazuje na nebeský svět Boha, ze kterého musí být člověk obnoven, pokud má dosáhnout spásy.⁴¹ Shora přichází sám Ježíš (srov. Jan 3,31; 8,23), který nastoluje podmínky pro možnost takového znovuzrození. Vyjádření *βασιλεία τοῦ θεοῦ* „Boží království“, které ovládá celé Ježíšovo vyučování v synoptických evangeliích, se objevuje v Janově evangeliu pouze zde, v Ježíšově rozhovoru s Nikodémem (Jan 3,3.5). Výraz „Boží království“ pro označení Ježíšova zvěstování spásy je u Jana nahrazen pojmem „(věčný) život“.⁴² Z toho jasně vychází najevo, že zde evangelista modifikuje výpověď pocházející z tradice.⁴³ Nakonec je hodné povšimnutí rozšíření perspektivy: Ježíš neříká přímo Nikodémovi: „jestliže se nenarodíš...“, avšak „jestliže se nenarodí někdo...“ Ježíšova odpověď se netýká pouze Nikodéma, ale má všeobecný charakter.

Nikodém reaguje na Ježíšova slova v Jan 3,4 dvojitou otázkou, z které je patrné, že Ježíšovým slovům v Jan 3,3 neporozuměl. On chápe víceznačné slovo *ἄνωθεν* ve smyslu znovu a vznáší jako problém, že starý člověk přece nemůže podruhé vejít do mateřského lůna a znovu se narodit. Nikodémova nechápavost je typická pro mnoho jiných nepochopení v Janově evangeliu.⁴⁴ Tento druh námítky umožňuje Ježíšovi uvést upřesnění v Jan 3,5, přičemž jeho slova kromě dvou obměn se shodují s výpovědí v Jan 3,3. První modifikace zastává zvláštní význam. „Shůry“ je nyní upřesněno pomocí „z vody a z Ducha“ ve smyslu křesťanského křtu. Člověk se musí z vody a z Ducha, ze křtu shůry (nově) narodit, má-li dospět do Božího království. Křest je zde zřetelně viděn jako podmínka spásy. Jen skrze něj dospěje člověk do Božího království. Zatímco podmínky vstupu do Božího království dle svědectví synoptických evangelií jsou založeny na rozhodném následování Ježíše, zde v Janově evangeliu jde o svátostný předpoklad, který podle staršího křesťanského pohledu předpokládá víru a obrácení. Podmínka vyjádřená v Jan 3,5 je objasněna v paralelním prohlášení v následujícím verši Jan 3,6. Tělo jako smrtelný, pomíjivý lidský způsob existence stojí diametrálně v protikladu vůči Duchu jako Božímu životnímu prvku. Božský, věčný život se nemůže zrodit z těla, nýbrž jen z Božího Ducha. Právě z tohoto důvodu není prohlášení Ježíše o novém narození shůry překvapující (Jan 3,7). Ve verši 8 je závěrem ještě pomocí krátkého přirovnání tato výpověď objasněna, přičemž posluchač je však přímo osloven. Přirovnání čerpá ze zkušenosti větru, který je slyšitelný, avšak u kterého nelze pevně stanovit, odkud přichází a kam jde. Vítr je v tomto záhadném fenoménu a může poukazovat na lidi, kteří byli zrozeni z Ducha. Duch Boží působí v nich, avšak tento Duch zůstává tajemstvím, jelikož jej a jeho působení nelze přesně určit a lokalizovat.

Nehledě na Ježíšovu objasňující odpověď se Nikodém dotazuje: „Jak se to může stát?“ (Jan 3,9). Ježíš se v tomto okamžiku ujímá slova a pronáší dlouhý proslav, který začíná výtkou, že

³⁸ BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*, London 1996, s. 205 upozorňuje, že vyjádření *ἀπὸ θεοῦ* „od Boha“ se nachází v emfatické pozici a že pravděpodobně naznačuje, že Ježíš je více než učitel – možná prorok.

³⁹ Podobné hodnocení nalezneme při setkání Ježíše se Samařankou, která jej považuje za proroka (Jan 4,19).

⁴⁰ TICHÝ, L.: *Slovník novozákonní řečtiny*. Olomouc 2001, s. 16.

⁴¹ SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. I. Freiburg – Basel – Wien 1986, s. 381–382.

⁴² Srov. SCHWANK, B.: *Evangelium nach Johannes. Praktischer Kommentar*. St. Ottilien 2007, s. 103.

⁴³ SCHMIDL, M.: *Jesus und Nikodemus. Gespräch zur johanneischen Christologie. Joh 3 in schichtenspezifischer Sicht*. Regensburg 1998, s. 136–140.

⁴⁴ V Janově evangeliu je „neporozumění“ mezi Ježíšem a jeho partnery rozhovoru často použito jako stylistický prostředek (Jan 2,19–22; 3,3–8; 4,10–15.31–34; 6,51–58; 7,33–36; 8,21–24.51–59).

Nikodém jako učitel⁴⁵ Izraele by jeho slovům měl rozumět (Jan 3,10). Řeč se však najednou v Jan 3,11 překvapivě mění ve výpověď v první osobě množného čísla. Tato slova lze chápat jako *pluralis majestatis*, který slouží k vystupňování Ježíšova požadavku (srov. Jan 9,4). Lze se domnívat, že podobně jako v Jan 3,10 Ježíš přebírá téma „učitele“ z Nikodémových slov v Jan 3,2, tak v Jan 3,11 Ježíš používá plurál („mluvíme o tom, co známe“) z Jan 3,2 a obrací se s ním na Nikodéma.⁴⁶ Možná, že první osoba plurálu zahrnuje též učedníky, kteří jsou přítomni a stojí za Ježíšovým tvrzením. Ježíš takto se svými učedníky stojí vůči Nikodémovi a těm, které zastupuje v Jan 3,2. Ježíš a křesťanská komunita se takto oddělují od Nikodéma a judaismu. Jedná se asi o ekleziální plurál. Eschatologické zjevení sice přinesl pouze Ježíš, je však převzato učedníky a jimi dále nesené.⁴⁷ Toto svědectví Ježíše a jeho učedníků však není přijímáno.

V Jan 3,12 Ježíš upozorňuje na rozdíl mezi „věcmi pozemskými“ a „věcmi nebeskými“. Pozemské věci se vztahují na dosavadní výpovědi o křtu (Jan 3,3–8), zatímco nebeské věci se vztahují na následující výpovědi ve verších Jan 3,13–21, které se týkají Ježíšova úkolu stanoveného Bohem⁴⁸ a které se setkají u Nikodéma a u těch, které on zastupuje, ještě s menší odpovědí víry. Nebeské věci může pouze Syn člověka zjevit, protože on je z božské oblasti, z nebe (Jan 3,13). Tento Syn člověka musí po svém sestoupení z nebe být vyvýšen na kříž, aby každý, kdo v něho věří, měl skrze něho věčný život (Jan 3,14–15). On je jako jediný Syn darem a znamením lásky Boží pro svět, který je věřícím dán ke spáse (Jan 3,16). Bůh ho neposlal do světa k provedení soudu, nýbrž ke zjednání spásy. Kdo v něj věří, nebude souzen, kdo v něj nevěří, způsobuje si sám soud ve své nevěře. V Jan 3,13–21 je to poprvé, kdy v Janově evangeliu Ježíš rozvíjí své poselství obsáhlejším způsobem. Předtím pronesl jen jednotlivé výroky. Ježíš hovoří o svém soteriologickém úkolu, který má od Boha. Víra v Ježíše jako Syna člověka a Syna Božího, který je Spasitelem světa a dárce věčného života, je předpokladem k přijetí křtu, o kterém byla řeč v Jan 3,3–8. Ti, kteří přijmou křest, patří k lidu Mesiáše Ježíše.

Nikodém, který je v Jan 3,1–21 představen jako farizej, přední muž mezi židy a učitel Izraele, zřetelně reprezentuje židovství. Jeho podrobný popis jej znázorňuje jako člena onoho uskupení v židovství, které podle líčení Janova evangelia bude stále jasnějším způsobem Ježíše odmítat. Na druhou stranu na základě výpovědi v Jan 3,2 je patrné, že Nikodém nezastupuje židovství, které Ježíše s naprostou nevěrou odmítá, nýbrž že reprezentuje židovství, které s Ježíšem sympatizuje, které ho uznává jako učitele a divotvůrce a které mu prokazuje uznání. Ze setkání Nikodéma s Ježíšem v Jan 3,1–21 je nicméně zcela patrné, že hodnocení Ježíše jako učitele a od Boha poslaného divotvůrce je sice správné, ale nedostatečné, jelikož jeho význam je mnohem větší. Ježíš dává poznat, že je od Boha poslaný Spasitel a Dárce věčného života. Jak Nikodém reagoval na toto Ježíšovo zjevení – postojem víry, odmítnutím či rozpačitostí – evangelista Jan nedsděljuje. Je zapotřebí s pečlivostí věnovat pozornost dalším dvěma místům v Janově evangeliu, kde Nikodém vystupuje.

2. Nikodém mezi velekněžími a farizeji (Jan 7,45–52)

Líčení židovského Svátku stánků v Jan 7,1–52 je druhým místem v Janově evangeliu, kde se setkáváme s Nikodémem. Ježíš, který se právě nachází v Galileji, je svými příbuznými vyzván,

⁴⁵ Určitý člen jej necharakterizuje jako jediného učitele, nýbrž jako jednoho velkého a obecně uznávaného učitele. Srov. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. I. Freiburg – Basel – Wien 1986, s. 388, pozn. 2; BARRETT, C. K.: *The Gospel according to St John*. London 1996, s. 211.

⁴⁶ BROWN, R. E.: *The Gospel according to John I–XII*. New York 1966, s. 132.

⁴⁷ Viz dále SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. I. Freiburg – Basel – Wien 1986, s. 388–390.

⁴⁸ Srov. BEASLEY-MURRAY, G. R.: *John*. Nashville 1999, s. 50.

aby se vydal do Judska (Jan 7,1–2). Ježíš neodchází s nimi, nýbrž se odebrá do Jeruzaléma později, a to „potajmu“ (Jan 7,10). Tam vyučuje v chrámě od okamžiku, kdy bylo slavení Svátku stánků v polovici (Jan 7,14). Během tohoto svátku je projednávána Ježíšova osoba, oprávněnost jeho jednání a jeho poslání do Boha. Předmětem diskuse je základní hodnocení Ježíše, zda je dobrý člověk nebo zda je svůdce (Jan 7,12). Dále je probírána jeho kompetence jako učitele (Jan 7,15) a nakonec se pak řeší otázka, zda Ježíš je Mesiáš (Jan 7,26.31.41–42). Proti jeho mesiášství jsou vzneseny různé námitky, přesto však se Ježíš u části lidu setkává s kladnou reakcí. Celé líčení Svátku stánků v Jan 7,1–52 je doprovázeno ukládáním Ježíšovi o život ze strany jeho protivníků (Jan 7,1.19.25). V Jan 7,32 vysílají velekněží a farizeové služebníky, aby Ježíše zatkli. Tito služebníci se však vrací zpět bez toho, že by splnili pověření, které dostali, jelikož byli Ježíšovou řečí hluboce zasaženi (Jan 7,45–46). Farizeové na tuto skutečnost reagují dvojitou otázkou (Jan 7,47–48) a kletbou lidu (doslovně „zástupu“ [ὄχλος]), který nezná Zákon (Jan 7,49).⁴⁹ Řeč farizeů odráží pohrdání nevzdělaným lidem ze strany vzdělaných učenců v Zákoně. Služebníkům je vytýkáno, že se podobně jako část lidu nechali Ježíšem svést. Z předních mužů lidu, z velekněží a farizeů, naproti tomu nikdo v Ježíše nevěří. Pouze lid, který nezná Zákon, se nechává svést. Prokletí lidu, který nezná Zákon, ze strany farizeů (Jan 7,49), není přehnané, jelikož neznalost a neplnění Zákona způsobuje člověku Boží prokletí (srov. Dt 27,14–20).

V Jan 7,50 se ujímá slova Nikodém, který náleží k předním mužům lidu. Evangelista Jan připomíná, že Nikodém již dříve přišel za Ježíšem. Hledí tak zpět na Jan 3,1–21 a spojuje dohromady to, co je pro něj důležité.⁵⁰ Pozdější chování Nikodéma v souvislosti s Ježíšovým pohřbem v Jan 19,38–42 dává najevo, že byl Ježíšem silně přitahován. Na rozdíl od Jan 3,1–21 vystupuje nyní Nikodém ze skrytosti a zaujímá veřejné stanovisko. Kromě toho vznáší požadavek vyslechnout Ježíše a zjistit, co dělá (Jan 7,51). Ve srovnání s Jan 3,2, kde se Nikodémovo hodnocení Ježíše týkalo jeho zázračné činnosti („znamení“), nyní je jeho pozornost zaměřena v první řadě na Ježíšovo vyučování („vyslechnout ho“), které je klíčem k pochopení jeho činů.⁵¹ Nikodém zde zaujímá postoj, jenž je blízký počínání služebníků v Jan 7,46, kteří Ježíše nezatýkají, protože žádný člověk nikdy nemluvil tak, jak on. Nikodém sice nedochází ke stejnému prohlášení, jak ho učinili služebníci, avšak podobně jako oni kladně odkazuje na Ježíšovo slovo.

Zatímco farizeové v Jan 7,49 argumentovali Zákonem proti lidu, Nikodém nyní požaduje plnou platnost tohoto Zákona rovněž vzhledem k Ježíšovi. Ježíš nemůže být předem odsouzen bez spravedlivého procesu proti němu podle Zákona (srov. Jan 7,51). Ten vyžaduje právo na slyšení a spravedlivé rozhodnutí každé sporné záležitosti před soudem (Dt 1,16–17) s výsledkem svědků, jejichž svědectví se musí shodovat (Dt 19,15–19).⁵² Tím, že se Nikodém dovolává procedurální správnosti při posuzování konkrétního případu, poukazuje na značnou nevěrnost vůči Zákonu ze strany farizeů a předních představitelů židů.⁵³ Oni nejsou opravdoví zástupci Zákona,

⁴⁹ Pokud jde o interpretaci formulace ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον „tento zástup, který nezná Zákon“, viz např. BEASLEY-MURRAY, G. R.: *John*. Nashville 1999, s. 119–120; THEOBALD, M.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 1–12*. Regensburg 2009, s. 545.

⁵⁰ Mezi zvláštní charakteristiky Janova evangelia patří autorova náklonnost činit odkazy na minulé události a setkání. Např. v Jan 12,1 (představení Lazara jako člověka, kterého Ježíš vzkřísil z mrtvých, vyvolává v myslí příběh v Jan 11,43–44), Jan 18,14 (zmínka o radě, kterou dal Kaifáš v Jan 11,49–50), Jan 21:20 (narážka na scénu zrady při poslední večeři v Jan 13,23–25). Použitím odkazů na dřívější události vytváří autor Janova evangelia tematické vazby v evangelním vyprávění a buduje vztah mezi určitými textovými jednotkami svého díla.

⁵¹ GRASSO, S.: *Il Vangelo di Giovanni. Commento esegetico e teologico*. Roma 2008, s. 353.

⁵² DSCHULNIGG, P.: *Jesus begegnen. Personen und ihre Bedeutung im Johannesevangelium*. Münster 2000, s. 114.

⁵³ Nikodém, který se dovolává procedurální správnosti, připomíná Ježíšova slova, kterými odsuzuje nedodržování zákona: „Nesudte podle zdání, ale sudte spravedlivě.“ (Jan 7,24).

neboť Zákona vyžaduje spravedlivý proces proti Ježíšovi, který však oni ve své předpojatosti vylučují. Oni Ježíše již předem odsoudili a chtějí ho protiprávně zlikvidovat.

Farizeové reagují rozzlobeně na Nikodéma, který též náleží ke hnutí farizeů (Jan 7,52): „Nejsi ty také z Galileje?“⁵⁴, tj. sympatizuješ rovněž ty skrytě s tímto Galilejcem? On nemůže být prorokem konce času,⁵⁴ jako byl Mojžíš, on nemůže být Mesiášem, jelikož pochází z Galileje. Tato výpověď předpokládá, že členové velerady požadují u Mesiáše davidovský původ a místo narození v Betlémě (srov. Jan 7,41–42). Tak jako byl Nikodém, učitel Izraele, v Jan 3,10 umlčen Ježíšem, tak je nyní umlčen ze strany farizeů. Toto dvojité umlčení, které Nikodém zakouší, zesměšňuje jeho postavu jako učitele a předního židovského představitele a představuje ho jako osobu, která není schopna se vyjádřit a zaujmout patřičné stanovisko.⁵⁵ Přesto však lze u něj spatřit kladné stránky. Nikodém vystupuje proti nedodržování Zákona ze strany svých kolegů (farizeů a vůdčích představitelů lidu) a představuje se jako jediný z tohoto okruhu, který Zákona bere v plném rozsahu vážně. On požaduje spravedlivý právní proces proti Ježíšovi. Takto se prezentuje jako Ježíšův sympatizant, i když byl při prvním setkání od něj tvrdě odmítnut (Jan 3,1–21). Zdá se, že v kontextu Jan 7,1–52 je Nikodém přiřazen k té části lidu, která věří v Mesiáše Ježíše, kterého spatřuje jako divotvůrce (Jan 7,31) a učitele (Jan 7,46). Jelikož Nikodém v naší scéně svou otázkou v Jan 7,51 objasňuje pouze své stanovisko k Zákona a nevyjadřuje jasně svůj postoj k samotnému Ježíši, mohl by být ještě vnímán jako personifikace těch vůdců židů, kteří ze strachu z farizeů a vyloučení ze synagogy se nepřiznávají otevřeně k Ježíšovi, a kterým je milejší sláva lidská než sláva Boží (Jan 12,42–43). Zde je však nutno dodat, že vzhledem k prvnímu setkání v Jan 3,1–21 je nyní Nikodémovo postavení vůči Ježíšovi bližší a otevřenější.⁵⁶ Tajný obdivovatel Ježíšových zázraků se stává obhájcem jeho slova a jeho práv před Zákona.⁵⁷ I když Nikodém nepronáší žádné výslovné christologické vyznání, je možné ho spatřovat jako zástupce té části lidu na svátcích stánků, která se ve veřejném sporu o Ježíšovi stále jasně k Ježíšovi vyznává (Jan 7,31.40–42) a která by ho měla definitivně nalézt skrze jeho vyvýšení na kříž (Jan 12,32; srov. 7,39). V tomto případě by pak jeho jméno zvláštním způsobem promlouvalo. On, nositel jména Nikodém, které znamená „Vítěz nad lidem; Vítězný lid“, náležel jako přední představitel židů (Jan 3,1) a učitel Izraele (Jan 3,10) k té části lidu, která ve víře v Ježíše měla účast na jeho vítězství nad světem (Jan 16,33), které dosáhl Ježíš na kříži.⁵⁸

3. Josef z Arimatie a Nikodém při Ježíšově pohřbu (Jan 19,38–42)

Poslední scénou, kde vystupuje Nikodém v Janově evangeliu, je událost Ježíšova pohřbu (Jan 19,38–42). Vzhledem k tomu, že k této scéně existují paralely v synoptických evangeliích (Mk 15,42–47; Mt 27,57–61; Lk 23,50–56), je zapotřebí jim rovněž věnovat pozornost. Líčení Ježíšova pohřbu v Jan 19,38–42 navazuje na událost přeražení nohou (těm, kteří byli ukřižováni s Ježíšem) a probodnutí Ježíšova boku (Jan 19,31–37), kterou uvádí pouze Janovo evangelium. Zatímco

⁵⁴ Na proroka byl učiněn odkaz již v Jan 1,21.25; 6,14; 7,40. Je možné myslet na proroka konce času, jako byl Mojžíš. Při absenci určitého členu v řeckém textu u slova προφήτης, by se předpokládalo, že z Galileje nepovstane žádný prorok. Podle 2 Král 14,25 však pochází Jonáš, syn Amítajův, prorok z Gat-chéferu z Galileje. Takto by se znalci Zákona sami jako jeho neznalci zkompromitovali.

⁵⁵ VIGNOLO, R.: *Personaggi del Quarto Vangelo. Figure della fede in San Giovanni*. Milano 1994, s. 117.

⁵⁶ Opačný názor zastává KÖSTENBERGER, A. J.: *John*. Grand Rapids, Mich. 2004, s. 243, který o Nikodémovi uvádí, že spíše manifestuje farizejskou neústupnost než fázi svého vlastního duchovního vývoje.

⁵⁷ Srov. BEIRNE, M.: *Women and Men in the Fourth Gospel. A Genuine Discipleship of Equals*. London – New York 2003, s. 95.

⁵⁸ DSCHULNIGG, P.: *Jesus begegnen. Personen und ihre Bedeutung im Johannesevangelium*. Münster 2000, s. 116.

v Jan 19,31–37 to byli „židé“, kteří svou prosbou adresovanou Pilátovi dali podnět k dění (Jan 19,31), v Jan 19,38 vystupuje jednotlivec s jménem Josef z Arimatie, který rovněž jde k Pilátovi s prosbou, aby směl sejmut Ježíšovo mrtvé tělo z kříže.⁵⁹ Pilát mu k tomu dává souhlas. Markovo a Lukášovo evangelium představuje Josefa z Arimatie jako člena velerady, který očekával Boží království (Mk 15,43; Lk 23,50–51),⁶⁰ zatímco v Matoušově a Janově evangeliu je uveden jako Ježíšův učedník (Mt 27,57), přičemž evangelista Jan toto učednictví charakterizuje jako tajné ze strachu před židy.⁶¹ Verš Jan 19,39, který nemá paralelu v synoptických evangeliích, uvádí vedle Josefa z Arimatie ještě Nikodéma. Neexistuje žádný zřejmý důvod, proč by evangelista Jan měl zde vymyslet tuto roli pro Nikodéma.⁶² Znovu je připomenuto jeho první setkání s Ježíšem v Jan 3,1–21 (podobně jako v Jan 7,50) a tím je vědomě vytvořena souvislost.⁶³ Ten, který ze strachu, aby nikým nebyl zpozorován, přišel v noci k Ježíšovi (Jan 3,1–2), nyní přichází za jasného denního světla, aby se aktivně zúčastnil Ježíšova pohřbu. Mezi těmito dvěma scénami se nachází ta, která představuje Nikodéma, jak se zastává Ježíše a vyžaduje, aby byl Zákon správně aplikován na něj. Tímto se vystavuje nebezpečí, že bude považován za jednoho z těchto lidí z Galileje nebo za Ježíšova učedníka (Jan 7,50–52). Nikodém je takto prezentován jako vzor pro čtenáře evangelia, kteří mají podle jeho příkladu dospět k víře v Ježíše, kterou budou vyznávat nebojácně rovněž v situaci ohrožení.⁶⁴ Josef z Arimatie a Nikodém, který se k němu připojuje, jsou v Jan 19,38–42 představeni s kladným vztahem vůči Ježíšovi v protikladu k židům a vojákům v Jan 19,31–38, kteří jsou charakterizováni negativním postojem vůči Ježíšovi.⁶⁵ Váhavost a bojácnost, kterými se vyznačovali Josef z Arimatie a Nikodém, jsou v souvislosti s Ježíšovým pohřbem zmíněny, aby se tak upozornilo na skutečnost, že jestliže je víra milost, je rovněž cestou.⁶⁶

V Jan 19,39 se v souvislosti s Ježíšovým pohřbem sděluje, že Nikodém přinesl s sebou směs myrhy a aloe,⁶⁷ asi 100 liber, tedy téměř 33 kg.⁶⁸ Jedná se o velmi velké množství a pravděpodobně je třeba považovat za výraz nejvyšší úcty vůči zemřelému. Podle verše Jan 19,40 vzali pak

⁵⁹ BECKER, J.: *Das Evangelium nach Johannes. Kapitel 11–21*. Gütersloh 1981, s. 601 upozorňuje, že Josef z Arimatie musel patřit mezi vážené osoby, jelikož by jinak neměl ani přístup k Pilátovi a ani by nebyl schopen uspořádat tak skvostný pohřeb. BEASLEY-MURRAY, G. R.: *John*. Nashville 1999, s. 358 poskytuje shrnující informace o pohřbívání v Palestině v Ježíšově době.

⁶⁰ Arimatie, která je v Lk 23,51 označena jako „judské (židovské) město“, bylo rodištěm Josefa nebo dřívějším bydlištěm, avšak jeho členství ve veleradě a údaj, že vlastnil hrobku v blízkosti Jeruzaléma (Mt 27,60), dávají najevo, že byl nyní obyvatelem Jeruzaléma.

⁶¹ Na rozdíl od Jan 12,42 je zde možné tuto poznámku sotva chápat negativně jako výtku, nýbrž má spíše objasnit těžkou situaci Ježíšova stoupence. Srov. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 348, pozn. 106.

⁶² Bylo navrženo, že Nikodémova přítomnost zaručila správnost pohřebního rituálu, jelikož náležel do hnutí farizeů. BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 940.

⁶³ MARCHADOUR, A.: *I personaggi del Vangelo di Giovanni. Specchio per una cristologia narrativa*, Bologna 2007, s. 73 se domnívá, že neustálá vzpomínka na Nikodémův příchod v noci by mohla znamenat, že jeho vztah k Ježíši se po této slavné noci nezměnil. Takovýto názor nicméně nepřesvědčuje.

⁶⁴ BEUTLER, J.: *Das Johannesevangelium. Kommentar*. Freiburg 2016, s. 511.

⁶⁵ Podobně před Ježíšovou smrtí v Jan 19,28–30 evangelista Jan uvádí protikladné postoje vůči Ježíšovi: vojáky – osoby nepřátelské vůči Ježíšovi (Jan 19,23–24) a ženy pod křížem společně s milovaným učedníkem – osoby příznivě nakloněné Ježíšovi (Jan 19,25–27).

⁶⁶ AUWERS, J.-M.: *La nuit de Nicodème (Jean 3, 2; 19, 39) ou l'ombre du langage*. Revue biblique 97, 1990, s. 501.

⁶⁷ Myrha (σμύρνα) je vonná pryskyřice používaná k balzamování mrtvých (srov. Hérodotos, II, 86; v Novém zákoně je toto slovo použito pouze zde a v Mt 2,11). Aloe (ἄλoη; výraz v Novém zákoně použit pouze zde) naproti tomu je drcebné vonné dřevo, které slouží jako vůně postele (Př 7,17) nebo oblečení (Žl 45,9).

⁶⁸ Jedna λίτρα „libra“ je váhová jednotka, která odpovídá přibližně hmotnosti 328 gramů. TICHÝ, L.: *Slovník novozákonní řečtiny*. Olomouc 2001, s. 103. Tato římská hmotnostní míra je v Novém zákoně doložena jen v Janově evangeliu (Jan 12,3; 19,39).

oba dva Ježíšovo tělo a zavinuli ho s těmi vonnými látkami⁶⁹ do pruhů plátna. Nakonec je zdůrazněno, že tato činnost se děje ve shodě zvykem pohřbívání u židů.⁷⁰ Lze pozorovat, že paralelní texty v synoptických evangeliích naproti tomu podávají pouze stručnou zprávu o zavinutí mrtvého těla do lněného plátna (Mk 15,46; Mt 27,59; Lk 23,53).⁷¹ V Janově evangeliu není Ježíš jednoduše a rychle pohřben, ale dostává spíše řádný a velmi skvostný pohřeb skrze dva ctitele.⁷² Ježíšovi není uspořádán obyčejný pohřeb, nýbrž on je pohřben jako král (srov. 2 Kron 16,14),⁷³ kterému náleží nejvyšší pocta.⁷⁴ Rovněž popis umístění hrobu a jeho specifika zdůrazňují nejvyšší projevy úcty vůči zemřelému. Ježíš je podle Janova evangelia pohřben do hrobu, který se nacházel v zahradě, který byl nový a v němž dosud nebyl nikdo pochován (Jan 19,41). Umístění hrobu v zahradě může evokovat též královský motiv.⁷⁵ Novost hrobu a neporušenost⁷⁶ odpovídají Ježíšově důstojnosti a jeho svatosti.⁷⁷ Pouze výjimečná osobnost může být pohřbena s takovým luxusem.⁷⁸ Kontext pašijových událostí Janova evangelia také jasně ukazuje, že Ježíš umírá na kříži jako pravý král židů. V textu Jan 18,28–19,22 je Ježíš celkem dohromady označen 12krát jako král (židů). Takto zní ve třech jazycích uvedený nápis, který Pilát nechává připevnit na kříž: „Ježíš Nazaretský, židovský král“ (Jan 19,19). Zatímco nevěřící vůdčí představitelé židů se staví na odpor proti Ježíšovi jako králi židů, Josef z Arimatie a Nikodém pohřbívají Ježíše způsobem, který odpovídá jeho královské důstojnosti.⁷⁹ Svým jednáním dávají veřejně najevo, že stojí na Ježíšově straně. Připravují králi židů pohřeb, který je adekvátní židovským

⁶⁹ Výraz ἄρωμα „koření, vonné látky, vonné masti“ je použit v Novém zákoně pouze v souvislosti s Ježíšovým pohřbem (Mk 16,1; Lk 23,56; 24,1; Jan 19,40). Vonné látky mají potlačit zápach při rozkladu mrtvého těla.

⁷⁰ Zmínka o židovském způsobu pohřbívání pochází od evangelisty Jana, který opětovně činí odkazy ve svém evangeliu na židovské zvyklosti (srov. Jan 2,6; 4,9; 11,55; 18,28).

⁷¹ V Mk 16,1 se hovoří o záměru žen „pomazat“ Ježíšovo mrtvé tělo (srov. Lk 23,56).

⁷² Mytí mrtvého těla, nejdůležitější služba pro mrtvého, není kupodivu zmíněno v žádném evangeliu. KÖSTENBERGER, A. J.: *John*. Grand Rapids, Mich. 2004, s. 556, pozn. 83 se domnívá, že je způsobeno kvůli nedostatku času.

⁷³ Při pohřbu Heroda Velikého pět set sluhů neslo vonné látky (Josephus Flavius, *Ant.* 17,199). STRACK, H. L. – BILLERBECK, P.: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, II. München 1924, s. 584 uvádí, že když zemřel rabí Gamaliel (kolem r. 40–50 po Kr.) spálil proselyta Onkelos 80 min (1 mina = 0,567 kg) vonných látek s odůvodněním: „není rabí Gamaliel mnohem lepší než sto králů?“

⁷⁴ Nepřesvědčuje názor, podle kterého Nikodémova velická pozornost k Ježíšovu mrtvému tělu by dávala najevo, že by neměl žádné očekávání v jeho vzkříšení a že v Ježíšově smrti nenachází žádný život. Srov. DE JONGE, M.: *Nicodemus and Jesus. Some Observations on Misunderstanding and Understanding in the Fourth Gospel*. Bulletin of the John Rylands University Library 53, 1971, s. 343; MEEKS, W. A.: *The Man from Heaven in Johannine Sectarianism*. Journal of Biblical Literature 91, 1972, s. 55, pozn. 39; CULPEPPER, R. A.: *Anatomy of the Fourth Gospel. A Study in Literary Design*. Philadelphia 1983, s. 136; SYLVA, D. B.: *Nicodemus and His Spices (John 19,39)*. New Testament Studies 34, 1988, s. 148–151.

⁷⁵ V zahradě byli pohřbeni judští králové Menaše (2 Král 21,18) a Amón (2 Král 21,26).

⁷⁶ Rovněž podle Mk 11,2 si Ježíš opatruje pro svůj vjezd do Jeruzaléma oslátko, na kterém dosud nikdo z lidí neseděl. Tento odkaz může být viděn jako obdoba požadavku, aby zvíře, které bylo vyhrazeno k posvátným účelům, nemělo být dříve použito k profánním účelům (Nm 19,2; srov. Dt 21,3; 1 Sam 6,7). Augustin z Hippa (354–430) porovnává neporušenost Ježíšova hrobu v klíně země s panenským lůnem Panny Marie, z kterého Ježíš vyšel. (*In Joannis Evangelium tractatus* 120,5; PL 35,1954).

⁷⁷ BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, s. 527; SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, Bd. III. Freiburg – Basel – Wien 1975, s. 351; VIGNOLO, R.: *Personaggi del Quarto Vangelo. Figure della fede in San Giovanni*. Milano 1994, s. 122; SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 296; ZUMSTEIN, J.: *L'évangile selon saint Jean (13-21)*. Genève 2007, s. 264.

⁷⁸ BEUTLER, J.: *Das Johannesevangelium. Kommentar*. Freiburg 2016, s. 512.

⁷⁹ Srov. BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 960; BEASLEY-MURRAY, G. R.: *John*. Nashville 1999, s. 359; WILCKENS, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1998, s. 303; BORCHERT, G. L.: *John 12–21*. Nashville, Tenn. 2002, s. 281; THYEN, H.: *Das Johannesevangelium*. Tübingen 2005, s. 754; SCHWANK, B.: *Evangelium nach Johannes. Praktischer Kommentar*. St. Ottilien 2007, s. 470.

zvyklostem. Josef z Arimatie a Nikodém, kteří částečně přijali Ježíše během jeho veřejného pozemského působení, právě skrze jeho utrpení a smrt dospěli k víře v Ježíše, která je patrná z jejich projevů úcty a lásky, a oddělili se tak od nevěry ostatních vůdčích představitelů židů. Na nich je předně patrné, že na kříži vyvýšený Kristus přitáhne k sobě všechny věřící (srov. Jan 12,32–33). Oni přichází k Ježíšovi, protože byli přitazeni Otcem (Jan 6,44) a bylo jim to dáno od Otce (Jan 6,65).

4. Závěrečné shrnutí

Nikodém, který je jinak neznámou postavou v Novém zákoně, zřetelně vystupuje v Janově evangeliu na třech místech. Setkáváme se s ním jak na začátku (Jan 3,1–21) a v prostředku (Jan 7,45–57) první hlavní části Janova evangelia (Jan 1,19–12,50), tak rovněž na jeho konci (Jan 19,38–42). Nikodém je představen jako stoupenec farizeů, jako jeden z vůdčích představitelů židů (Jan 3,1) a dokonce jako učitel Izraele (Jan 3,10). Kromě toho je od 3. kapitoly také zástupce s Ježíšem sympatizujících stoupenců v Jeruzalémě, kteří věří v Ježíšovy zázraky a kteří ho uctívají jako velkého učitele, jenž je potvrzen Bohem (Jan 3,2). Nikodém je však při prvním setkání s Ježíšem velmi ostře odmítnut, jelikož jeho hodnocení Ježíše je nedostačující. Ježíš mu dává poznat, že jeho význam je mnohem větší – on je od Boha poslaný Spasitel a Dárce věčného života (srov. Jan 3,14–16). Nehledě na odmítnutí, které Nikodém zakouší v Jan 3,1–21, jeho sympatie vůči Ježíšovi zůstává, jak je patrné z druhé scény v kapitole 7. Zde vystupuje v okruhu velekněží a farizeů. Ti se staví proti lidu, u kterého začíná klíčit víra v Mesiáše Ježíše, a proklínají tento lid, který nezná Zákon a který se nechává Ježíšem svést. Nikodém je jediným z tohoto okruhu vůdčích představitelů židovského lidu, který žádá, aby předtím, než bude Ježíš odsouzen, bylo u něho provedeno řádné právní řízení (Jan 7,51). Tímto způsobem demaskuje ostatní členy velerady jako nepravé zastánce Zákona a zároveň znovu svým postojem dává najevo svou blízkost k oné části lidu, která zaujímá k Ježíšovi kladný postoj a uznává v něm Mesiáše.

Ve třetí scéně (kapitola 19) jedná Nikodém společně s Josefem z Arimatie. Společně připravují ukřižovanému Ježíšovi důstojný pohřeb, jak je to přiměřené pro židovského krále. Josef z Arimatie a Nikodém vystupují jako vůdčí představitelé židů a pohřbívají Ježíše, krále židů (Jan 19,14.19), který byl předtím od velekněží vydán Pilátovi, aby byl ukřižován. Tímto činem úcty a víry v ukřižovaného krále židů, oba rozhodně našli víru v Mesiáše Ježíše. Nikodém při svém prvním setkání s Ježíšem (Jan 3,1–21), který se mu představil jako Spasitel světa a dárce věčného života, sice jej nepochopil, avšak skrze jeho smrt byl přiveden k tomu, aby mu projevil úctu a lásku a tím tak vyjádřil víru v něj.

Nikodém je v Janově evangeliu vykreslen jako reprezentant předních představitelů židů, od kterých se zpočátku distancuje (Jan 7,45–52) a od kterých se nakonec zcela odděluje (Jan 19,38–42).⁸⁰ Zatímco jeho odstup od vůdčích představitelů židů roste, jeho blízkost k lidu, který věří v Ježíše, je stále zřetelnější. Nikodém se sice jeví jako enigmatická postava, avšak není postavou dvojnásobnou. Můžeme u něj vidět odstupňovaný vývoj. Evangelista Jan jej prezentuje jako paradigma věřícího, jehož víra postupně vystupuje ze stínů nejednoznačnosti, aby se stala zralou a projevila se veřejně. Na Nikodémovi je zřetelně vidět, že víra je milost a že je rovněž cestou.

⁸⁰ Z Sk 15,5 víme, že rovněž farizeové zastávali důležitou roli v jeruzalémské církevní obci. Obraz, který vykresluje evangelista Jan, se tedy jeví hodnověrný.

doc. Dr. Petr Mareček, Th.D.
katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: 110056@mail.muni.cz